

- 1.1. İşbölümü Kavramı Hakkında
- 1.2. İşbölümüne Ait Kuramlar
- 1.3. İşbölümünün Geliştirilmesi Sorunu Üzerine
- 1.4. İşbölümü ve İşbirliği
- 1.5. İşbölümü ve Sosyal Tabakalaşma
- 1.6. İşbölümü, Hürriyet ve Yabancılaşma

ÖZET

Yazar, bu makalede, "İşbölümü" kavramını sosyolojik bir çerçevede irdelemektedir. Bunu yaparken, öncelik-le kavramın dar ve geniş manada tarifini yapmakta ve ortaya çıkışına ait belli başlı kuramları ele almaktadır. Maka-lenin gelişimi içinde, işbölümüne ait kuramları, işbölümünün geliştirilmesindeki zorlukları, işbölümü ile işbirliği kavramları arasındaki ilişkiyi, işbölümü ile sosyal tabakalaşma arasındaki etkileşimi ve son olarak da işbölümünün bireysel hayat üzerinde yaptığı olumlu ve olumsuz etkileri belirtmeye çalışmıştır. İşbölümünü bir çok boyutlarıyla ele alan makalenin anahtar sözcüklerini şöyle betimleyebiliriz: İşbölümü, İşbölümü Kuramları, İşbirliği, Sosyal Tabakalaşma, Hürriyet ve Yabancılaşma.

Abstract

The author examines the Labour Division sociologically while doing this he gives the definition in a wide and narrow concept and state some major theories which are related to its existence. He tries to state the institutions for Labour Division, difficulties in improving Labour Division, relation between Labour Division and Cooperation, interrelation between Labour Division and Social Layers and finally negative and positive effects on individual life in the part of development of the article. We can highlight the key words that are used in the article examining the Labour Division in many aspect: Labour Division, Labour Division Theories, Social Layers, Freedom and Ignorance.

1.1. İşbölümü Kavramı Hakkında

"İşbölümü" nün madde olarak özellikle sosyolojik bilgi veren el kitabı ve sözlüklerde, çoğunlukla bulunmadığı dikkati çekmektedir. Kavramı karşı bu ilgi azlığı acaba nasıl açıklanabilir?

En dar ve en basit biçimde işbölümü, kendine uygun yer- öncelikle, ekonomik ilişkilerde bulur. Burada; nispeten karmaşık bir iş sürecinin, usulüne uygun olarak, daha basit ve daha çok sayıda iş süreçlerine

ayrılması; her süreç parçasında zamanla yetkinlik ve yetki kazanabilmiş bireylerin bütün süreci, baştan sona, tamamlaması söz konusudur. İşbölümü için en kısa ve en meşhur tanım, Adam Smith'in "Toplu İş Üretimi"ndeki yaptığı tanımıdır: "Bir işin detaylandırılması ya da bölümlendirilmesi". Bu dar mana-da işbölümü kavramı, sadece sınırlanmış işin sosyolojik anlamını gösterir, bunun yanında, onun, toplumsal düşüncenin temel varsayımları üzerinde durmasını, bu nedenle madde olarak, bir sözlükte, diğer maddelerin yanında yer almasını isteyen daha geniş, daha abartılı (extrem) ve daha karmaşık işbölümü tanımları da vardır.

Yukarıdaki anlamıyla işbölümü demek; sadece bireysel süreç parçalarını (sosyal roller) değil, aynı zamanda, bir çok rolleri nedeniyle, koşullara göre, birey üzerinde etkili olan farklı boyutlardaki süreç parçaları (klasik sosyal roller) ile birlikte bütün sosyal süreçlerin çözümlenmesi demektir.

Böylece, işbölümü vasıtasıyla işbölümüne katılmamış birey olarak birey değil, aynı zamanda insan, papaz, yetişkin vs. gibi bir köke (topluma) bağlı olanların hepsi sosyal sürece katılmaktadır. Dar manadaki işbölümü kavramında bireylerin "bireysel detay" olduğundan (Karl Marx ve yandaşları) söz edilmek istenirken, kavramın geniş manasında sosyal hayatın farklılığı veya karmaşıklığı vurgulanmaktadır. Kavramdaki bu farklılık, Georg Simmel'in "Sosyal Farklılık Üzerine" (1890) yaptığı incelemelerden beri devam etmektedir. Bu ilişkilerin açıklanmasına Emile Durkheim'in "Sosyal İşbölümü-Division du travail social" kavramı (1893) büyük katkıda bulunmuştur.

Literatürde bulunan çok sayıda işbölümü tanımı, dar anlamda "basit detaylan-dırma", geniş anlamda "karmaşık farklılaşma" biçiminde sınıflandırılabilir; eğer Rene König'in ayrımı tercih edilirse, o zaman "ekonomik" ve "sosyal" işbölümü diye sınıfla-mak olanaklı olabilir. Böylece meslek farklılaşması, bir taraftan işlerin bölümlenmesini, diğer taraftan toplam süreçlerin bir parçasını oluşturan sosyal farklılaşmayı ortaya çıkarmış olur. Bir kurumda bulunan işlerin dağıtılması anlamında teknik işbölümü, ne kadar ekonomik süreçlerin idari işbölümünü birbirine yaklaştırırsa, dar manada devletler arası işbölümünü de o kadar birbirine yaklaştırır. Buna karşılık-genellikle işbölümünün temel formu olarak kabul edilmiş - çok defa alını yapılan cinsiyet işbölümü, en azından rollerin farklılaşması olayı olarak, işlerin detay ve bölümlendirilmesine örnek olabilir (bu daha sonra görevlerin detaylandırılması için mekanik organizasyonu oluşturabilir).

Fakat buradaki iş dağılımı, yani sosyal süreçlerin farklı sınıf ve tabakalar üzerindeki görüntüsü tek anlamlıdır; bunu öncelikle von Gustav Schmoller işbölümü ile teşhis ve tespit etmiştir. Bu tek anlamlı iş dağılımı, kanuna uygun olarak taşınır, bu ma-nada, örneğin modern toplumdaki hakimiyete ait işbölümünden bahsedebiliriz. Burada toplam süreçlerin farklılaşması düşüncesi her zaman ön planda bulunur.

1.2. İşbölümüne Ait Kuramlar

König, uygun bir ifadeyle "İlk defa 18. yüzyılın sonunda ortaya çıkan işbölümünün öncelikle sosyolojik yönden ele alınıp tanımlandığı" tezinin doğru olduğunu söyler (A. Ferguson ve A. Smith de aynı düşüncededir); bununla beraber hem olayların açıklanması olarak kuramlar hem de tanımlar (tarif ve tasvirler) Platon ve Aristo'dan beri tekrar edile gelmiştir. İşbölümünün, sistematik bir düzen içinde yayılmış ve güçlü dayanaklara sahip üç farklı kuramı vardır.

Birinci kuram, işbölümünün kaynağını insanların farklı doğalarında buluyor. Bu kuramın ilk temsilcisi olan Platon, kuramına Sokrates'in "Herkes her şeyi yapıyor, bizim birbirimize ihtiyacımız vardır" düşüncesine dayandırıyor. Farklı yetenekler, farklı rolleri oluşturuyor; devlet de bu koşulları, daha doğrusu yetenekleri organize ediyor, nitekim o dönemin hukuk devletinde, herkes "yapabildiği" yani yeteneklerinin ona yüklediği rolleri oynuyor. Böylece işbölümü, insanların farklı yapıları ile toplumların yapıları arasında köprü görevini üstlenmiş oluyor. Bu kuramın elementleri 19. yüzyılın sonlarına doğru Karl Bücher ve Gustav v. Schmoller tarafından öylece kabul ediliyor. Bununla beraber kuram buradaki yeni haliyle, daha sade görünüyor, yani işbölümü sadece insanlara ait farklılıklar arasında köprü görevi yapıyor: "Bir bütünü parçası olarak, her birinin aynı ölçüde gelişmediği, sadece iyi olanlara korunduğu, gerekli olan ruh ve bedene ait yeteneklerin eğitilerek geliştirildiği insana ait bütün faali-yetler, yani hayatın insana yüklediği görevler dikkate değer biçimde işbölümü ile uyumaktadır" (Schmoller).

Bilinen ikinci teori, Adam Smith'den kaynaklanan ve 19. yüzyılın sonlarındaki politik ekonominin izlerini taşıyan teoridir. Adam Smith'e göre işbölümünün temel nedeni "mübadele ve alış-verişteki insan eğilimi"dir. Bu tezinin arkasında bulunan fakat ifade edilmeyen tez, işleticinin ekonomik kazancıdır; işleticinin büyük kazançta ulaşması için malı pazara hangi koşullarda arz etmesi, ciddi bağlantı ve tahminler arasında kendisi için gerekli olan bilgiyi edinmesi gibi değişim eğilimi onu işbölümüne götürüyor. Smith, bu eğilimin, kendisinden başkasına indirgenemeyen insan doğasının temel prensiplerinden biri ve aynı zamanda tarihi olup olmadığı gibi dikkate değer bir soruyu açık bırakıyor ve böylece buradaki farklı fikirler eğilimin yerine geçiyor. Özel-likle Marx, işbölümünü her durumda mübadelenin ve özel mülkiyetin oluşumundaki ilişkilerle (onlar vasıtasıyla) açıklıyor; bununla beraber işbölümünün tarihi bir fenomen olarak kabul ediyor. Ona göre, insan topluluğunun ilk devirlerinde işbölümü yoktu. Komünist toplumda o tekrar ortadan kaldırılacaktır.

Üçüncü kuram, Fonksiyonel Kuram olarak adlandırılabilir. Bu kuram, insan doğası üzerine yapılan şiddetli ve çeşitli itirazlardan sakınarak bunların yerine toplumların fonksiyonel ihtiyaçlarını kanıtlarıyla anlatarak yerli yerine koyma, yani ihtiyaçları giderme temeline dayanır. Bir anlamda bu kuram Aristo'ya kadar uzanır; ona göre "Hiç bir

toplum iki doktordan oluşmaz, aksine doktor, köylü gibi tamamen farklı ve homojen olmayan unsurlardan oluşur". En azından geniş manada işbölümünün, toplumun olanakları çerçevesinde rol farklılaşmasından ve doğrudan doğruya toplum dayanışmasından oluştuğu, Durkheim'in işbölümü formlarını incelerken esas olarak dayanışmanın sonuçlarına dayandığı görülür. Bugünkü Amerikan Sosyolojisi (örneğin Talcott Parsons, Theodore Caplow, Walter F. Buckley) sosyal dayanışma ihtiyaçlarını fonksiyonel kanıtlarla tahmin ya da tespit etmeyi başarmışlardır.

Bu teorileri metodlu, uyum içinde, yani kararlı ampirik teoriler olarak kabul etmek söz konusu değildir. Örneğin, insan doğası üzerine yapılan itirazların, genel kanıtların tehlikesinden korunduğu ayrı ayrı kanıtların açıklanmasıyla gösterilebilir. Aslında, bu fonksiyonel açıklama dışında farklı bir açıklamanın olup olmadığı en azından şüphelidir.

Bilimsel kuramlar ile, tarih felsefesi taslakları ve siyasi programların yönlendirilmesi için, yavaş gelişen fakat kaybolmayacak bir toplumsal temel gerçek olarak kabul edilen işbölümünün farklarının görülmesi, işbölümü olaylarının bilimsel kuramlar için tarihi olması ve bundan ötürü ne den, ne de yarın işbölümsüz bir toplumun olamayacağına kabul edilmesi elbette doğrudur. Bu son pozisyon, işbölümü kuramcıları arasında, özellikle Marx'ın yerini karakterize etmektedir.

1.3. İşbölümünün Geliştirilmesi Sorunu Üzerine:

İşbölümünün, tarihi süreç içinde ortaya çıktığı, artarak veya karmaşık bir yapı kazanarak devam ettiği düşüncesi bütün yazarlar tarafından kabul edilmektedir. Yazarlardan bir kısmı (Smith, Marx) başlangıçta olmayan, fakat ortaya çıktıktan kısa bir süre sonra hızla yayılan işbölümünü bir doğal durum olarak görürken, diğer kısmı (Durkheim, König ve daha bir çokları) "basit" veya "bölgesel", "karmaşık" ya da "yüksek" toplumlardaki görüntülerine göre işbölümünü sınıflamaya çalışmışlardır. Fakat, "birbirine göre işbölümünü sınıflamaya çalışmışlardır. Fakat, "birbirine ilişkili benzerliklerin geliştirilmesiyle birbiriyle ilişkili farklılıklara" doğru yürüyen Spencer metodu, bugüne kadar çok az eleştiri almıştır. Arthur Salz'inki gibi, ciddi eleştiriler bile, bu artarak farklılaşma tezine daha az yönelmiştir; eğer bu geliştirme düz bir hat üzerinde olsaydı, buna karşı elbette itiraz olanaklı olurdu. Belli bir çevredeki farklılaşmanın başka bir çevrede enerji kaybına uğraması, yapılan ciddi itirazların terk edilmesine sebep olmuştur. Bundan başka Salz'ın geliştirdiği tez'e (doğrusu vasıtasız anlaşıl-maz) göre: "Sosyal birliğe dış farklılaşması iş farklılaşmasına engel olmaktadır".

İşbölümünün geliştirilmesine ait ayrıntılı analizler, detaylandırma ve farklılaşmanın, yani ekonomik ve sosyal işbölümünün açık farklarını görmek ister. Smith'in toplu işne üretiminde model olarak kabul ettiği kitle üretimi işbölümü (Marx) meslek ve iş çevrelerinde geçerlilik kazanmıştır. Smith'in de işaret ettiği gibi, ciddi biçimde geliştirilen motivasyonla çok az masraflı büyük kazançlar elde edilebilir. En azından

yeni iktisat tarihinde kazanç sadece üretimden olmalıdır, temel sorun, emeğin devam eden mesleki ve teknik işbölümünde bulunmaktadır. 150 mesleki bir meslek geliştirme sonucu, kap-samlı bir meslek sözlüğünde, bugüne kadar 50 bin farklı meslek ismi sayılmıştır.

Bilhassa bu işbölümünü geliştirme olgusunun, dar anlamda, işbölümü basitçe ifade edilmemesi gerektiği, şüphesiz yeni araştırmaları Pierre Naville, Theo Pirker, Edgar Salin, Alain Touraine ve diğerleri gösterilmiştir. Kitle üretimi işbölümü, durum ve şartlara göre, çok defa makineleşme koşulları olarak algılanır. Makineleşme her analitik sürecin sosyal gerçekliğidir, bu gerçeklik makineleşmeyi planlayan mühendisin kafasında realize olmalıdır. Makineleşmenin, işbölümü ve meslek yapısı üzerinde menfi etkileri bulunmaktadır; örneğin otomasyon fabrikada yapılan işin ağırlıkta ait iş (ürün), daha az farklılaşmış fabrikadaki işe (ürüne) yerleştirilmektedir. Ancak buna dayanarak, otomasyon sayesinde, işbölümünün ortadan kalkacağı ümitsiz şüphesiz abartılı bir düşüncedir, bu ümitsizlik, bilhassa Marksist bilgi yüklü sosyal analizlerde, Marxist rüyanın gerçekleştiği bir değişim olarak algılanmıştır.

Rol farklılaşması ve onların sebep ve formlarının geniş problemi üzerinde yapılan araştırma ve teoriler oldukça azdır. Bu nedenle problematik. Spencer ve Simmel'den beri olduğu yerde durmaktadır. Vay Neil J. Smelser'in endüstri öncesi toplumdaki aile rollerinin (aile, meslek ve eğitime ait roller) farklılaşmasını tarihi ve teorik yönden inceleme, yeni araştırmaların en önemlilerinden biridir.

Nasıl bir babadan "baba+ patron+ öğretmen" oluyor? Sosyal tabaka rollerinin farklılaşması tipolojik bir problemdir.

Smelser, İngiliz tekstil endüstrisindeki bu yavaş gelişmenin oluşumunu incelerken buradan bir model veya formüle edilmiş bir genel teori geliştiriyor. Eğer bir sosyal rol ya da organizasyon arkaik tarihin durum ve şartları vasıtasıyla değişiyorsa, bu farklılaşma, tesirli fonksiyonların tarihi şartları arasında değişen iki veya daha çok rol ve organizasyonun içindeki hadiselerin belirli ve kendine özel bir farklılaşmasıdır. Yeni sosyal birlikler birbirinden farklı yapıdadırlar, fakat bir araya getirilmiş ilkel birliklerle fonksiyonel açıdan eşittirler.

Buradaki açıklama prensibini Parsons, fonksiyonel bütünlük konusunda ele alıyor. Bizzat rol yapısından, yani bireysel rollerin (rol içinde ve roller arasındaki zıtlıklar) yayılan farklılıklarından, başka bir teori geliştiriyor.

König, işbölümünü karmaşık (komplex) toplumların merkezi yapı prensibi olarak kabul ediyor. Gerçekte bu bütün toplumlar için söylenebilir. Sosyal farklılıkları özel (kendine göre), yüksek ölçüde bulunan ve bilhassa rol tabakaları (ya da tabaka rolleri) fazla olan toplumlar olarak sadece karmaşık toplumlar tarif ve tasvir ediliyor. Demek ki onların içinde bulunan bireylere düşen sosyal pozisyon ve rol sayısı bilhassa yüksektir.

1.4. İşbölümü ve İşbirliği:

İşbölümü düşüncesinde, eğer sosyolojik bir önem varsa, bu, işbirliği olarak aktif, koordinasyon olarak pasif mana ifade eden farklılaşmış elementlerin birbiriyle bağlantı-larının ayrılmaması sebebiyledir. Bu nedenle Spencer, basitçe "benzerlik"ten "farklılık" a olan gelişmeden değil aksine "birbiriyle bağlantısı olmayan"ların "birbiriyle bağlantısı olan"lara ilave edilmesinden söz ediyor. Koordinasyon, işbirliği formları ve sosyal birliklerin entegrasyonu işbölümünün formlarıdır. Esasen çeşitli tarz ve metotlarla dikkate ve incelemeye değer sosyal birliklerin bütünlleştirilmesi koordinasyonu, sosyal birlik olarak tecrübe (amprizm)ın sosyal çeşitlilik içinde ortaya çıkarılmasıyla olanaklı olur.

Bu sadece Spencer'in değil, Durkheim'in de problemidir. Durkheim, (F. Tönnies ve C. H. Cooley ve bunları takip eden daha başkalarından ayrılarak) "mekanik" ve "organik" dayanışmaya dayanan toplumlar arasındaki farkı, sosyal yapıların temel tipolojileri arasındaki fark olarak kabul ediyor ve onları bu ilişkiler içinde tanımlıyor. Durkheim'a göre, "mekanik", "benzerlik-homojenlik" dayanışmasıdır, başka bir deyişle, benzer veya homojen parçaların ilişki ağıdır; buna karşılık "organik", farklı parçaların bağlantılarından oluşmuş yaşayan bir bütündür. Mekanikten organik dayanışmaya doğru genel bir gelişme iddiası da Durkheim ve Spencer'i, Tönnies ve diğerlerinden ayırır.

Dayanışma formlarının farkı, dar manada işbölümünün tabakasına da uygundur. Daha yakın zamanlarda Heinrich Popitz ve Hans Paul Bahrdt'in çelik endüstrisi üzerine yaptıkları incelemeler (özellikle gelişme kanununa bağlanmaksızın) mekanik dayanışmanın "ekip çalışması", organik "yapısal-örgütsel" işbirliğinden ayrıldığını göstermiştir. Bölümlenmiş faaliyetlerin, işbirliği formlarının tipolojisini Karl Bücher dikkate değer farklılıklarıyla ortaya koymuştur: "sosyal iş", "iş kümeleri", "zincirleme, birbiri-ne bağlı işler" ve "iş ilişkileri (bağlantıları)".

Esasen sosyal işbölümü içinde, ekonomik işbölümü çevresinden daha faydalı pek çok klasik işbirliği tipolojileri görülür. Toplum temelinde, insanların "mekanik" koordinasyonu ya da "takım-ekip çalışmaları"nın uygun bir anlam içinde tanıtımı genellikle istisna ediliyor, bu nedenle, Aristo'nun rol tabakalarının çokluğunu toplumun şartlarına bağlaması sebepsiz değildir. Demek ki farklılaşmış rollerin sosyal koordinasyonu daima "organik" ya da daha iyi bir tarzın koordinasyonuudur.

Yeni sosyolojide, hakim olan sosyal koordinasyon teorisi, yapısal-fonksiyonel yaklaşımdır. Başlangıçta Parsons, yapısal-fonksiyonel yaklaşımı Vilfredo Pareto, Emile Durkheim, ve Max Weber'den, uzak bağlantıları içinde İngiliz Etnologları (Bronislaw Malinowski, Alfred Reginand Radcliff-Brown ve diğerleri) ve Amerikan Biyologlarından (W. Cannon, A. Henderson) esinlenerek geliştirdi. Ona göre, sosyal roller

faaliyetine özlem olarak söz edilebilir. İnsanları hareketli yapmak, on-ların bir pozisyondan diğerine hareketine izin vermek, bölümlenmiş işlerin çözümlenmesiyle bireyleri birbirine bağlamak olarak görülürse, aydınlar da görülen en yakın yoruma, yaklaşıma ulaşılır. Sonuç olarak bu fikirlerle işbölümünün ortadan kalkacağı ve diğer bir adımla dünya toplumunun ortaya çıkacağı sanısına Marx'ın ütopyası adı veril-melidir, çünkü, bu deneme, hiç bir biçimde başka dünyada (dünya görüşünde ya da yakla-şım biçiminde) görülmez. Burada Marx'ın yorumu olarak, işbölümünün işaret edilen üç durumu, bugüne kadar, işbölümünün geniş neticeleri sorununa tatmin edici bir açıklama getirmeksizin yaygınlığını korudu.

İlerlemiş işbölümünün, yani toplumun karmaşık (komplex) gelişmesinin anlamı, sınıflar arasında roller ve rol tabakalarının ilerlemiş farklılığı anlamındadır. İlerlemiş karmaşıklık sosyal bütünleşmeyi engeller- eğer böyle istenirse- anomi tehlikesi kuvvet-lenir, fakat aynı zamanda her bireysel pozisyonun göreceli bağımsızlığındaki gibi, çok sayıdaki pozisyon arasından birini seçmek anlamında bireyin hürriyet sahasını genişletir ve yükseltir. Başlangıçtaki amaç, sosyal organizasyonun ciddi zararlarını kazanç ve hür-riyet vasıtasıyla engellemek veya etkisizleştirmek ve bu görev politik teoriye veril-miştir.

Bu makale, "Handwörterbuch der Sozial-
Wissenschaften (HdSw), 12. Band, Gustav Fischer-
Stuttgart; J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) - Tübingen; Vandenhoeck & Rup-
recht - Göttingen, s. 512- 517 sayfa-ları arasında tercüme edilmiştir.

Literatur

Bücher, Karl: Arbeitsteilung und soziale Klassenbildung, Frankfurt o.J.

Ferguson, Adam: Essay on the History of Civil Society, Edinburgh (1767) 7 (1814) [Ab-handlung über die Geschichte der bürgerlichen Gesellschaft, Jena, 1904, (Samml. sozwiss. Meister, 21)

Smith, Adam: An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations 2. Bde London, (1776) 9 (1799); neueste Ausg. (Auswahl) 1960. [Natur und Ursachen des Volks-wohl-standes, Leipzig, 1933. (Kröners Taschenausg., 103)

Marx, Karl u Engels: Die Deutsche Ideologie [Geschr. 1845/46] In: Der historische Materialismus, Hrsg: S. Landshut, Stuttgart, 1953.

Spencer, Herbert: The Principles of Sociology, 3. Tle. New-York (1880-1896) 3 [2 Bde.] 1897, andere Ausg. 1900. u. 1901. (als Spencer, Herbert: System of Synthetic Philosophy, VI-VIII. [Die Prinzipien der Soziologie I, Leipzig, 1877; II u. III Stuttgart 1887 u. 1888 (als Spencer, Herbert: System der synthetischen Philosophie, VI-VIII)].

Schmoller, Gustav: Die Tatsachen der Arbeitsteilung. Jb. F. Gesetzg. Verw. u. Volksw., Leipzig, N F 13, (1889)

-. Das Wesen der Arbeitsteilung und der sozialen Klassenbildung. Jb. f. Gesetzg. Verw. u. Volksw. Leipzig, N F 14. (1890)

Simmel, Georg: Über soziale Differenzierung, Leipzig, 1890 (Staats u. sozwiss. Forsch. 10.) Bücher, Karl: Die Entstehung der Volkswirtschaft, I, Samml. (Tübingen 1893) 17 Stuttgart, 1926

Durkheim, Emile: De la division du travail social, Paris, (1983) 7 (1960)

Bouglé, Celestin: Theories sur la division du travail. Année sociologique, Paris, 6 (1901/02)

Oppenheimer, Franz: System der Soziologie, I, Allgemeine Soziologie, Tl. 2, Der soziale Pro-zess, Jena 1923.

Davis, Kingsley u. Moore, Wilbert E: Some Principles of Stratification, Am Sociol R. Menasha (Wise), 10 (1945).

Caplow, Theodore: Sociology of Work, Minneapolis (1954) 2 (1957)

Naville, Pierre: La vie de travail et ses problèmes, Paris, 1954 (Cahiers de la Fondation nat. des sc. pol. 56).

Touraine, Alain: L'évolution du travail ouvrier aux usines Renault, Paris, 1955.

Friedmann, Georges: Le travail en miettes, Paris, 1956 (Grenzen der Arbeitsteilung, Frankfurt (M) 1959 (Frankfurter Beitr. Zur Soziol., 7)

Naville, Pierre: Essai sur la qualification du travail, Paris 1956 (Recherches de sociologie du travail, 1).

Popitz, Heinrich (u a): Technik und Industriearbeit, Soziologischen Untersuchungen in der Hüttenindustrie, Tübingen, 1957 (Soz. Forsch. u. Praxis, 16).

Buckley, Walter F.: Social Stratification and the Functional Theory of social Differentiation. Am Sociol. R. Menasha (Wise), 23 1958.

-. Sociological Theory and Social Differentiation. Outline of a Nonfunctionalist Theory of Stratification. Diss. Madison (Wisc.) 1958.

König, Rene: Arbeitsteilung In: König, Rene (Hrsg. Soziologie, Frankfurt, M) 19 58 (Fischer -Lexikon, 10).

Parsons, Talcott: A Revised Analytical Approach to the Theory of Social Stratification. In: Parsons, Talcott: Essays in Sociological Theory, Glencoe (Ill) 2 1958.

Salz, Arthur: Specialization, Enc. of the Soc. Scs. XIII XVI, New-York, 1959

- Smelser, Neil J** :Social Change in the Industrial Revolution: an Application of Theory to the British Cotton Industry, London, 1959.
- Dahrendorf, Ralf** :Über den Ursprung der Ungleichheit unter den Menschen. Tübingen, 1961. (Recht u. Staat, 232).
- Pirker, Theo** :Büro und Maschine. Zur Geschichte und Soziologie der Maschinisierung der Büroarbeit, der Maschinisierung des Büros und der Büroautomation. Tübingen, u. Basel 1962. (Veröff. D. List- gesellsch., 23).